

felfogott levélíró és annak mint szerzőnek az integritása, illetve a hálózatelmélet perspektívája felől. Csonki Árpád tanulmánya, amely Peretsenyi Nagy László és mások (Pálóczy Horváth, Etédi Márton, sőt Dugonics) munkáiból és korabeli megítéléséből kiindulva érvel egy nem életműközpontú kiadásban gondolkodó elképzelés mellett, amely nem választaná le Vörösmartyt a korszak eposzi hagyományának kontextusáról, bizonyos értelemben szintén átemelhető lenne egy másik szakaszba, leginkább a harmadikba: az eposzi jellegű szövegek műfajközpontú elvet érvényesítő együttes kiadásának elgondolása rokonítható példának okáért Porkoláb az inszurrekciós költészet kollektív kiadására vonatkozó elképzelésével. A Szaicz Leó *Magyar Világát* filológusként feldolgozó Doncsicz Etelka szövege, amely a kéziratból kiindulva állapítja meg a szöveg keletkezésének idejét, helyét az életműben, jelentőségét a korszak társadalmi-politikai kontextusát figyelembe véve ugyancsak megtalálná a helyét a nem szépirodalmi szövegeket tárgyaló írások között; a legszorosabb párhuzamot talán a szövegkiadás problémáját tulajdonképpen

szintén nem érintő Batori-tanulmánnyal mutatja. Egyedül Hermann Zoltán a Himfy-verseket a monotonia és egyregiszterűség vádjá alól felmenteni próbál, s ennek érdekében többek között a Kisfaludy-versek hangnemváltkozásait, szintaxisát, a Himfy-strófa szerkezetét vizsgáló, az említett strófaszerkezet néhány magyar és európai előzményét és párhuzamát áttekintő tanulmánya hat a szerkesztők által felállított kategóriák valamelyikébe nehezen besorolhatóan.

Ezzel együtt és ennek ellenére nem fér kétség ahhoz, hogy aligha lenne tartható az a vád, hogy mindmiatt a kötet alkalmatlan volna a már említett funkció betöltésére, nem felelne meg a már említett célnak. Összességében tehát elmondható, hogy a kötet rálátást biztosít a korszak szövegeit érintő, jelenleg zajló, textológiai-filológiai természetű kutatásokra, ahogy azokra az elméleti megfontolásokra is, melyek ezeket megalapozzák, éppen multiperspektivikus vagy talán még inkább sokfokuszú jellegéből adódóan, méghozzá egy alapjában véve jól strukturált formában.

Boér Máté

Életterünk, a nyelvünk

*Péntek János: Történekek a nyelvben a keleti végeken. II.
Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kvár 2016. 348 old.*

A cím ismerősen csenghet azok számára, akik a nyelvészeti szakkönyvek feltűnését a könyvpiacra figyelemmel kísérik. 2015-ben jelent meg a műfajilag nehezen besorolható mű I. kötete, rá egy évre pedig a II., amelyről a jelen írásban referálni kívánok. Röviden, előzetesként érdemes szót ejteni arról, hogy a nyitókötet szövegei, amelyek nagyrészt elhangzott előadások nyomtatott változatai, valamint cikkei elsősorban a nyelvész kutatót és egyetemi tanárt hozzák közel az olvasóhoz, aki bepillantást enged „műhelyébe”, felvilágosítja azokat az aspektusokat, amelyek az utóbbi időben foglalkoztatják e sokrétű tudományág

hajtásaiból. Amint a cím is sugallja, a szerzőt elsősorban a teljes magyar nyelvterület keletre eső területei érdeklik, és a megfogalmazás megengedi, hogy a keletiségbe beleértődjék egész Erdély területe, sőt Moldva magyarlakta vidékei is. Keleti peremvidéken vagy végvidéken az átlagos magyar olvasó vagy akár kutató általában automatikusan Székelyföldet érti, és ebbe a könyvbe belelapozva rádöbbenhet arra, hogy a kifejezések, fogalmak határai képlékenyek, tágíthatóak vagy szűkíthetőek, és olyan konnotációkat hozhatnak fel, amelyek a világlátását is alakíthatják. Például szembesülhet azzal, hogy újra és újra megfeleledkezik, mint

András Zselyke (1978) – nyelvész, tudományos munkatárs, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézete, Kolozsvár, azselyke@yahoo.com

mostohatestvérekről szokás, a Moldvában élő és a román tengerben anyanyelvi levegővételeért küzdő, sokszor fuldokló magyarokról, akik embargóba ütköznek sokszor még az anyanyelvükön szóló, otthon maradtak hozzáállását tekintve is. Ahogy Péntek János könyvéből kiderül, az anyanyelv integritásának őrzése sokszor még az erdélyi szórványban is embert próbáló feladat és küldetés, nemhogy a Kárpátokon túl. A szociolingvisztikai-dialektológiai közelítésmódot érvényesítő szövegek tanulmányozásakor az olvasó elgondolkozhat azon, hányféle tényező játszik közre abban, hogy van-e megfelelő anyanyelvi kompetenciánk, illetve teret adhatunk-e annak.

Ehhez képest a második kötet az előző nyomán kialakult olvasói várakozásokkal szembe megy, abból a szempontból, hogy már nem főként a szakmabeliekhez szól a nyelvmegtartási dilemmák taglalásakor, hanem minden felelős, anyanyelven beszélőhöz, és a tudományos nézőpontot felváltja egy tágabb, kötetlenebb, közérthetőbb és emberközelibb: az új megközelítésbe belejátszának oktatás- és tudománypolitikai, szociológiai vizsgálódások, tényfeltárások is, amelyek valóban érintik a teljes erdélyi magyar társadalmat, ezért közérdeklődésnek kellene örvendeniük mindazok körében, akiket foglalkoztat a felnövekvő nemzedék anyanyelvi nevelése, boldogulása az erdélyi magyar társadalomban, stb. Elsősorban szülőknek, magyartanároknak rendkívül hasznos e kötet kézbevétele. Az első, terjedelmesebb rész foglalkozik az anyanyelvi oktatás égető jellegű problémáival: miért ajánlatos az anyanyelven tanulás mellett leteennünk a voksunkat, hogyan győzhetők meg a szülők, hogy a szakmai érvényesülés és az államnyelvválasztás közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, sőt valójában akadályozzuk gyermekünket az egészséges és örömteli pályaválasztásban azzal, ha kényszerítjük az anyanyelv ösvényeinek elhagyására, valamint a számára idegen terep bejárására.

Dicséretes azonban a szerző részéről azon objektív hozzáállás, hogy a másik oldal, azaz az anyanyelvi oktatás hátulütőit is megvizsgálja. Nem hallgatja el véleményét oktatásunk színvonalának

alattomos, de stabil csökkenéséről, amelyek egyik kiváltója a kompetens tanárok pályaelhagyási dömpingje (a tanári munka presztízsromlásának egyenes ági következménye), a másik a magyar nyelvű tankönyvek szakszerűségének (mind nyelvi, mind tartalmi szempontból) devalválódása, valamint a többségi politika célirányos tevékenysége, amely az anyanyelvi oktatás ellehetetlenítésére tör pl. a szórványban, számos, földalatti eszközzel. (Ilyen pl. a kötelező fejkvóta megléte, ahhoz, hogy magyar osztály indulhasson, és természetesen meglehetősen gyereklétszámot kíván meg az alsó határ is.) A kisebbségpolitika erőinek tehetetlenségét, empátiahiányát is hangsúlyozza ezzel egy időben, nem próbálja a felelősséget a kialakult, lehangoló helyzetért egyoldalúan a többségiekre hárítani. Ez a tényszerű, kiegyensúlyozott közelítésmód a szerző részéről az egyik nagy pozitívuma a kötetnek. Végezetül nem elégszik meg csupán a tanügyi helyzet gondjainak felvázolásával és egy meglehetősen nyomasztó jövőkép sugallatával, hanem próbál konkrét megoldásokat is javasolni annak érdekében, hogy a meglehetősen kiábrándító látélet az anyanyelvi oktatás minőségéről javuljon valamelyest.

A magyar nyelven tanulás megosztó tapasztalatainak taglalásán kívül megismerhetjük gondolatait, véleményét a kisebbségi nyelvhasználók többséginyelv-tanulásának/-taníthatóságának buktatóiról is. Erdélyi vonatkozásban a magyarok románnyelv-tanulását nagyban hátráltatja a többségi nép specifikus felfogása, attitűdje az államnyelv szerepét illetően. A román közfelfogás elutasítja azt a tényt, hogy az államnyelv a kisebbségiek számára egy az idegen nyelvek közül, még akkor is, ha ismerősebben cseng a fülüknek, mint más, Európa (hogy ne távolodjunk el túlságosan életterüktől) távolabbi területein beszélt nyelvek. Ennek egyenes következménye, hogy nem idegen nyelvként tanulják a magyar gyerekek, hanem ugyanaz a tananyag számukra, mint a román anyanyelvűeknek, ergo nagyon nehezen haladnak a tanulásban, az alapvető kommunikációelsajátítás helyett különböző román tájnyelvi sajátosságokat

mutató szövegekkel kínlódnak, felsőfokú nyelvi kompetenciát megkívánó feladatokat kell(ene) teljesíteniük, és ez egy olyan groteszk helyzetet eredményez, hogy jelenleg pl. a székelyföldi gyerekek jobban beszélnek angolul, mint románul, merthogy az előbbi a szakmai előírásoknak megfelelően tanulják. Eme helyzet orvoslására elindult ugyan országunkban egy kedvezőbb folyamat, de ez még egyelőre csupán az elemi oktatást érinti.

Ezzel ellentétes pólust képvisel a szórványrégiókban élő magyar gyerekek helyzete, akik az anyanyelvi kompetenciával állnak hadilábon, és akiket a nyelvmegtartásban hathatósan segíteni kellene. Felvázolja a szerző azt is, miként jutnak el az érintettek a kétnyelvűségtől az ún. félnyelvűségig, amikor vagy egyik nyelvet sem beszélnek kielégítően, vagy a többségi nyelv átveszi az anyanyelv helyét a kommunikációban, és a magyar nyelv szép lassan háttérbe szorul, használati tere végzetesen beszűkül és csonkul. Ennek folyamánya pedig az a mindannyiunk számára ismerős helyzet (hiszen Kolozsvárnak is vannak szórványnak minősíthető negyedei már, sajnos), amikor román kifejezések, tükörfordítások teszik töredezetté, olykor nehezen érthetővé a magyar nyelvű kommunikációt. A néhez helyzetben élő gyerekek (a nyelvi mozgástér, avagy az anyagi szűkölködés okán) megsegítésére jött létre a Nyilas Misi Tehetségátmozgató Program (melynek ötletgazdája a szerző, a megvalósításban nélkülözhetetlen segítője É. Kiss Katalin akadémikus), amely szerencsére azóta is működik, és felkarolja azokat a tanulni vágyó és kreatív gyermekeket, akik az általa nyújtott anyagi-szellemi támogatás nélkül valószínűleg mostoha sorsra jutnának. A budapesti alapítvány egyik kuratóriumi tagja maga Péntek János.

A kötet további része inkább a tudományművelés testületeinek, megalakulásuknak, működésüknek ad teret (a Babeş–Bolyai Egyetem létrejötté és műhelyei, különös tekintettel a magyar tanszékekre, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság), amelyek megszületésénél legnagyobb részt a szerző is bábáskodott, és rendkívül érintett

ezen intézmények/szervezetek fennmaradásáért, gyümölcsöző tevékenységéért folytatott munkálkodásban. Megismerjük a BBTE magyar tanszékének „hőskorát”, amikor az intézmény két első embere Szabó T. Attila és Márton Gyula volt, az utóbbi tanszékvezető a román „nemzetállam” nacionálkommunista elnyomása alatt, 1952–1973 között, majd a 21. századi legújabb konfigurációkat, a bürokráciai nehézségekre is részletesen kitérve, ami a tanszékek organizációját illeti (szót ejt pl. a néprajz tanszék akadályoztatott beindulásáról, amelyik aztán harmadszori nekifutásra került sínre éppen Péntek János hathatós közbenjárására, kitarító szervezőmunkájának köszönhetően). A II. nagy egysége a kötetnek a *Tudományművelés nyelvek és országok határterületén* címet viseli, ebben körvonalazza az erdélyi tudományos ernyőszervezetek (SZTA Nyelvi Intézet, KAB) megalakításának szükségességét, okait, sajátos feladatellátásukat és működésük feltételeit, amelyek közül az egyik a magyarországi tudományos főintézmények lojalitása. Itt emeli ki Péntek János a Domus Hungarica ösztöndíjprogram megkerülhetetlenségét is, ami az erdélyi kutatók zavartalan munkáját illeti, hiszen a román állam támogatására csak elenyésző mértékben számíthatnak.

A könyv befejező oldalain többek között Kiss Jenő professzor méltatása kapott helyet, akit Péntek János 70. születésnapján köszöntött az ELTE tanácstermében, amelyben kiemelt fontosságot kap az ünnepelt multidiszciplináris érdeklődése és kontribúciója a három általa művelt tudományág (nyelvtörténet, nyelvjárástan és szociolingvisztika) népszerűsítéséhez és felértékelődéséhez. Emellett interjúkat olvashatunk Péntek János professzor úrral, akit közéleti szerepéről, a magyarságtudomány hasznáról, a magyartanári képzés tudnivalóiról, a tanárkodás mindennapjairól stb. kérdeztek, melyekre a válaszok oly módon összegző jellegűek, hogy a laikus is áttekinthető képet kap az erdélyi magyar (humán) tudományosság helyzetéről. És bár a felelet sokszor nem túl megnyugtató, mégis jó azzal szembeülni, hogy vannak felelősségérzettel bíró tudósaink (bár a Tanár úr kifejti könyvében,

hogy nem szerencsés ezt a kifejezést használni), akik nem bánják, ha falakba ütköznek, ez csak azért is lendületet ad nekik a megoldások keresésére, amelyek egyike a létfontosságú szellemi műhelyek megteremtése, ahol az együtt gondolkodás a szakmai sikereken kívül a „közjóra” is vezethet.

Az elején említettem az ismertetőmben, hogy műfajilag nem lehet egyértelműen felcímkézni

ezt a kötetet. Azt hiszem, a fentieket elolvasva, ezt nem kell külön kifejtennem. Pontosan sokszínűségében, változatosságában kínál egyedülálló szellemi csemegét az érdeklődő, a tudományosság és oktatás problémáira érzékenyen reagáló olvasóknak.

András Zselyke

Honismeret vs. Landeskunde. Tudományszervezés a 19. századi Erdélyben

Török Borbála Zsuzsanna: Exploring Transylvania.

Geographies of Knowledge and Entangled Histories in a Multiethnic Province, 1790–1918.

Brill, Leiden 2015. (National Cultivation of Culture) 286 old.

A könyv a hosszú 19. század erdélyi tudományos törekvéseinek összefoglalója, egy olyan speciális tudományszervezési stratégia bemutatása, amelyet egyrészt a tér jellegzetessége, másrészt a mindenkori politika befolyásolt. A címbe emelt multietnikus vidék (tartomány) fogalmának magyarázatára a szerző többször visszatér kötetében: nagyon nehéz olyan kifejezést találni az előbb a Habsburg Birodalom, később Osztrák–Magyar Monarchia keleti határán fekvő területek leírására, amely ideológiailag nem terhelt: a centrum-periféria viszony mindig egyfajta alá-fölé rendeltséget is magában foglal, ezért próbálja Török Borbála Zsuzsanna kerülni ennek használatát és a vidéket vagy tartományt annak jellegzetességeivel, egyéni alakulástörténetében felmutatni. Fontosnak tartom hangsúlyozni azt is, hogy az angol nyelven való publikálás véleményem szerint ebben az esetben nem csupán annyit jelent, hogy az erdélyi tudományos intézmények története végre a nemzetközi nyilvánosság előtt is ismertté válik, bár természetesen ez is óriási megvalósítás. A semleges nyelv viszont biztosíthatja azt az objektivitást, amely ennek a többnyelvű (latin, magyar, német, román) közegnek egyes, a nyelvhez is szorosan kötődő eredményeit egymás

viszonylatában felmutató leíráshoz szükséges. Ahogyan a kötet is hangsúlyozza, a tudományos törekvések indulásakor a nemzetiségek pozíciói nem voltak kiegyenlítettek: a három bevett nemzet két nyelvet és különböző politikai előjogokat jelentett, a román értelmiségi réteg kialakulása így időben későbbre tolódott. Ráadásul a magyar törekvéseket a magyarországi közeg általában támogatta (ami persze nem zárta ki az esetleges érdekkonfliktusokat sem), a szászok intézmény-építése pedig a Habsburgok és a német tudományos szféra támogatására is számíthatott. A románok ezzel szemben egy időben kellett küzdenek politikai jogaik kivívásáért, az értelmiségi réteg kineveléséért és a 19. század második felétől egy megfelelő tudományos intézmény alapításáért. A kötet remekül ábrázolja ezt a széttagoltságot, a nemzetek egymáshoz és egymás törekvéseihez való viszonyát, a mindenkori függőségi állapotot és azt, hogy a tudomány igen gyakran politikai törekvések kontextusában határozza meg feladatát. Ennek következménye az is, hogy bár a célok gyakran hasonlóan fogalmazódnak meg, a mögötük levő tartalom és irányultságok sokszor módosultak a hosszú 19. század folyamán. A kötet II. József halálától az első világháborúig tartó